

Mats Myrberg

Invandrares förmåga att läsa och skriva på svenska – en betraktelse över orättvisor eller en orättvis betraktelse

International Adult Literacy Survey är en undersökning av vuxnas läs-, skriv- och räkneförmåga i olika länder som leds av OECD (Organisation for Economic and Cultural Development) och Statistics Canada. Undersökningen innefattar såväl direkta förmågetest som enkätfrågor om läsning, utbildning och arbete. Intervjupersonerna i undersökningen har genomfört läsuppgifter som bygger på texter hämtade från vardagslivet (arbete, familj, ekonomi, nyheter och samhällsinformation): dokument, blanketter, tidningsartiklar, annonser, informationsbroschyrer, tidtabeller, kartor etc. Förutom att intervjupersonerna har genomfört ett antal läsuppgifter har de också besvarat bakgrundsuppgifter om t.ex. skolgång, yrke och läsvanor. Varje individ har fått genomföra dels sex basuppgifter som representerar den lägsta kravnivån, dels ett fyrtiotal uppgifter av varierande svårighetsgrad. Såväl uppgifterna som individerna som deltar i undersökningen placeras med hjälp av avancerad skalningsteknik på en av fem nivåer i svårighetsgrad/förmåga. Nivå 1 innehåller de enklaste uppgifterna. Läsaren skall lokalisera ord eller uttryck i en kort text och återge dem ordagrant. Nivå 3 svarar ungefär mot uppnåendemålen i kursplanen i svenska för år 9 i grundskolan. Nivå 5 innehåller de svåraste uppgifterna. Här måste läsaren dra egna slutsatser utifrån sina tidigare erfarenheter av liknande texter, och fritt skriva sitt svar utan ledning av formuleringar i texten. Förutom Sverige har USA, Canada, Storbritannien, Belgien, Irland, Australien, Nya Zeeland, Tyskland, Schweiz, Holland och Polen deltagit i undersökningen. Sverige intar tätpositionen när det gäller vuxnas läs-, skriv- och räkneförmåga bland de tolv länder som redovisat sina hittills (fram till 1998). Bland vuxna svenskar (16-65 år) klarar tre av fyra uppgifter som motsvarar grundskolekraven efter årskurs nio (dvs. nivå 3 i den använda läsförmågeskalan). I till exempel Storbritannien

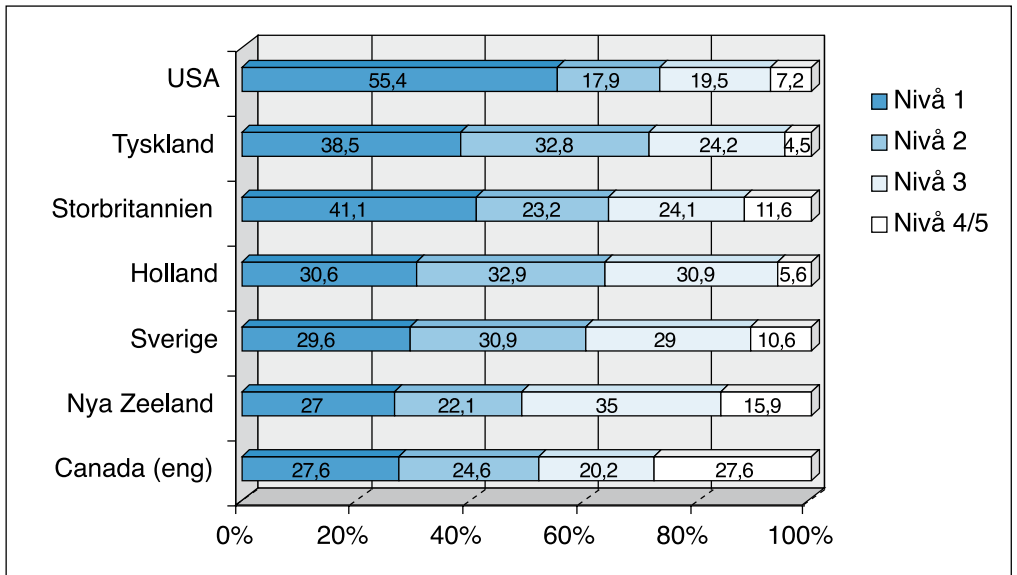
klarar hälften av den vuxna befolkningen motsvarande uppgifter. Detta innebär samtidigt att kraven på läs- och skrivförmåga ligger väsentligt högre i Sverige än i de flesta andra länder. Den som invandrar till Sverige möter en mycket hög språktröskel. Även om våra pedagogiska insatser för att lära invandrare läsa och skriva på svenska står sig väl i internationell jämförelse är detta inte tillräckligt. Kraven måste sättas så högt att de för den enskilde läraren i svenska för invandrare ter sig som orättvisa.

Invandrarna¹ presterar sämre än de infödda i samtliga deltagande länder. Skillnaderna är störst i tyskspråkiga Schweiz. Nära sex av tio invandrare i tyskspråkiga Schweiz klarar endast de allra enklaste uppgifterna i undersökningen jämfört med var tionde infödd schweizare. Endast drygt var femte invandrare klarar uppgifter på nivå 3 jämfört med drygt hälften av de infödda tyskspråkiga schweizarna. I engelskspråkiga Canada är skillnaderna i läsförmåga mellan invandrare och infödda minst. Detta kan i viss utsträckning återföras på en invandringspolitik som siktar till att rekrytera högutbildade invandrare till Canada. Sverige hör till de länder som har stor skillnad i färdighetsnivå mellan infödda och invandrare i 1995 års studie. Inte fullt 40 procent av invandrare i Sverige klarar nivå 3-uppgifter jämfört med tre av fyra infödda svenskar ("löpande text"-skalan). Samtidigt presterar de svenska invandrarna i absoluta termer bra jämfört med invandrarna i de flesta övriga länder i IALS. De svenska invandrarernas läs- och skrivproblem förstärks dock av de höga förväntningarna på läs- och skrivförmåga i det svenska samhället i stort.

Antalet invandrare i det svenska materialet som samlades in i samband med 1995 års undersökning var inte tillräckligt stort för att medge någon ingående analys. Vissa grundläggande resultat pekar dock mot att invandrarernas literacyproblem hindrar dem i deras etablering i det svenska samhället. Inverkan av "antal år i Sverige" på andelen som presterar

¹ Begreppet "invandrare" avser i IALS-studien en person som har invandrat till ett land där han eller hon inte är född. I Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik används beteckningen "utrikes födda" för samma grupp. Till denna kategori räknas de som haft fast mantalsskrivningsadress i Sverige senaste året men är födda utomlands. Gästforskare, specialister och andra som kanske vistats upp till ett halvår i Sverige, och vilkas barn går i skola i Sverige räknas alltså inte in. Inte heller räknas nyanlända flyktingar in i kategorin "invandrare".

på nivå 1 är tydlig. För andelen som når högre nivåer är inverkan inte lika påtaglig. Majoriteten invandrare i Sverige når inte upp till nivå 3 (dvs. motsvarande grundskolans kravnivå i ”löpande text”-skalan)² oavsett vistelsetid i Sverige. Bland dem som deltagit i en kurs i svenska för invandrare stannar 70–75 procent under nivå 3 i samtliga tre delskalor.

Figur 1. Andel bland invandrare på olika färdighetsnivåer i ett urval deltagarländer i IALS 1995/96 (”löpande text”-skalan)

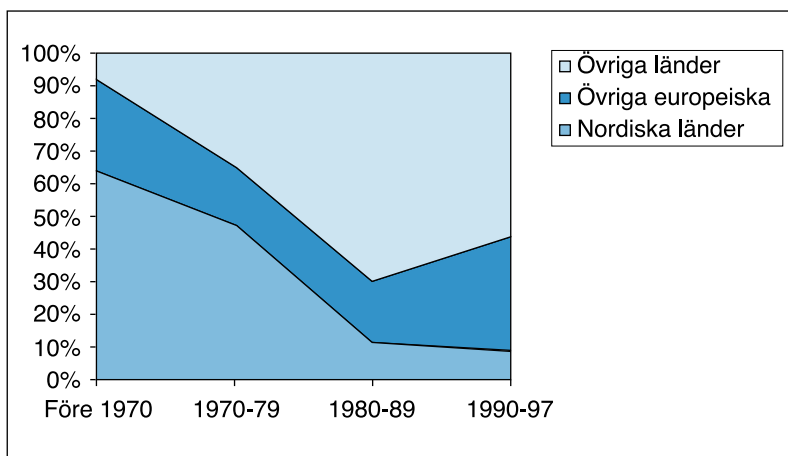
Parallellt med den andra rundan av IALS, ”Second IALS” 1998³, har Sverige genomfört två undersökningar som följer upp resultaten av 1995 års studie. Den första av dessa studier riktades till ett utökat urval invandrare. Totalt finns 241 invandrare i åldrarna 16–65 år i 1995 års svenska material, vilket visade sig vara för få för att göra tillräckligt djupgående analyser. Därför har data för ytterligare 305 invandrare samlats in. Denna redovisning avser resultaten för samtliga 546 invandrare.

² Läsformåga mäts i IALS i tre skalor; ”löpande text”-läsning, ”dokument”-läsning och ”beräknings”-läsning.

³ I 1998 års undersökning har Danmark, Norge, Finland, Tjeckien, Slovenien, Ungern, Italien, Portugal, Chile och italiensktalande Schweiz deltagit.

Av de totalt 540 000 invandrarna som representeras i det samlade svenska IALS-urvalet är inte fullt 50 000 nyanlända (dvs. de har bott i Sverige mindre än fyra år). Drygt 150 000 har bott i Sverige 4–10 år. Ytterligare 135 000 har bott i landet 11–20 år, lika många 21–30 år och inte fullt 50 000 mer än 30 år. Övriga har inte uppgivit hur många år de bott i Sverige. Datamaterialet avspeglar alltså invandringen under hela efterkrigstiden. Under denna tid har en kraftig förskjutning från ”närområdesinvandring” till invandring från andra världsdelar skett. Figur 2 visar hur invandrarna i materialet fördelar sig på ankomstår och utvandringsland.

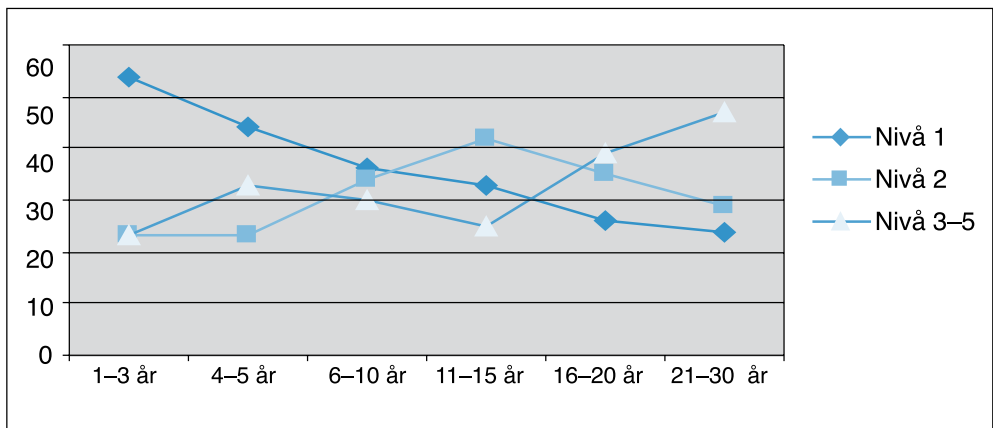
I den första invandringsgenerationen i materialet (invandrade före 1970) kommer endast åtta procent från länder utanför Europa. Bland dem som kommit under 1990-talet har 56 procent sitt ursprung utanför Europa.

Figur 2. Invandrare med olika ankomstår till Sverige fördelade på ursprungsland (procent)

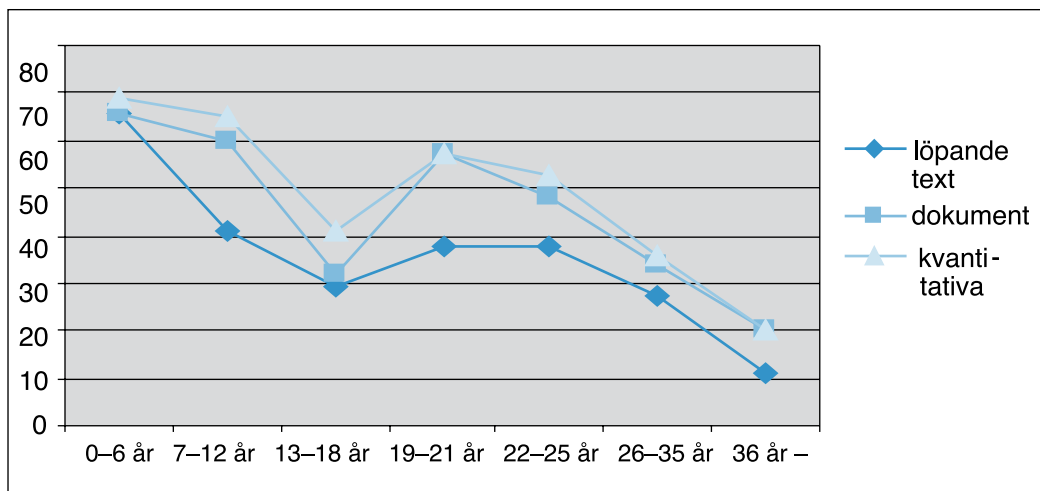
30 procent av invandrarna klarar endast uppgifter på nivå 1 i ”löpande text”-skalan jämfört med fem procent bland den infödda befolkningen. Tio procent klarar uppgifterna på nivå 4/5, jämfört med en tredjedel av den infödda befolkningen. I dokument- och beräkningsskalorna är skillnaderna inte lika dramatiska. I beräkningsskalan stannar var femte invandrare på nivå 1 jämfört med fem procent i den infödda befolkningen, medan 18 procent klarar uppgifter på nivå 4/5 (37 procent i den infödda befolkningen).

Gruppen som bott kortast tid i Sverige är av naturliga skäl också den som läser och skriver sämst på svenska. Drygt hälften återfinns på den lägsta förmågenivån. Samtidigt klarar nära var fjärde nyinvandrad (bosatt i Sverige tre år eller mindre) de vardagliga läs- och skrivkraven på svenska bra (dvs. de placerar sig på någon av de tre högsta förmågenivåerna). Bland dem som varit i Sverige längre tid än fem år har vistelsetiden ingen entydig inverkan på läs- och skrivförmågan ("löpande-text"-skalan, figur 3). Andelen med den allra sämsta läs- och skrivförmågan på svenska fortsätter att minska, medan andelen som utvecklar sin förmåga så att den motsvarar normala vardagskrav avstannar. Andra faktorer, som utbildningsbakgrund och utbildningsdeltagande, språkmiljö, arbetskraftsstatus förklarar utvecklingen i förmågan bättre än vistelsetid. Utvecklingen av förmågan i de andra två skalorna ("dokumentläsning" och "vardagliga beräkningar") följer samma utvecklingsmönster. Här är dock andelen som stannar på de två lägsta nivåerna väsentligt lägre. I gruppen som vistats i Sverige 16–20 år ligger var sjätte fortfarande på nivå 1 i beräkningskalan, medan var fjärde når nivå 4/5.

Figur 3. Invandrare med olika vistelsetid i Sverige fördelade på literacynivåer ("löpande-text"-skalan, procent)

I figur 4 kan man se det mycket tydliga sambandet mellan ålder vid ankomsten till Sverige och senare läs- och skrivförmåga. Det är framför allt de som kommit före skolåldern som läser och skriver bra. Man kan också notera att "ålderseffekten" är mest uttalad i "löpande-text"-

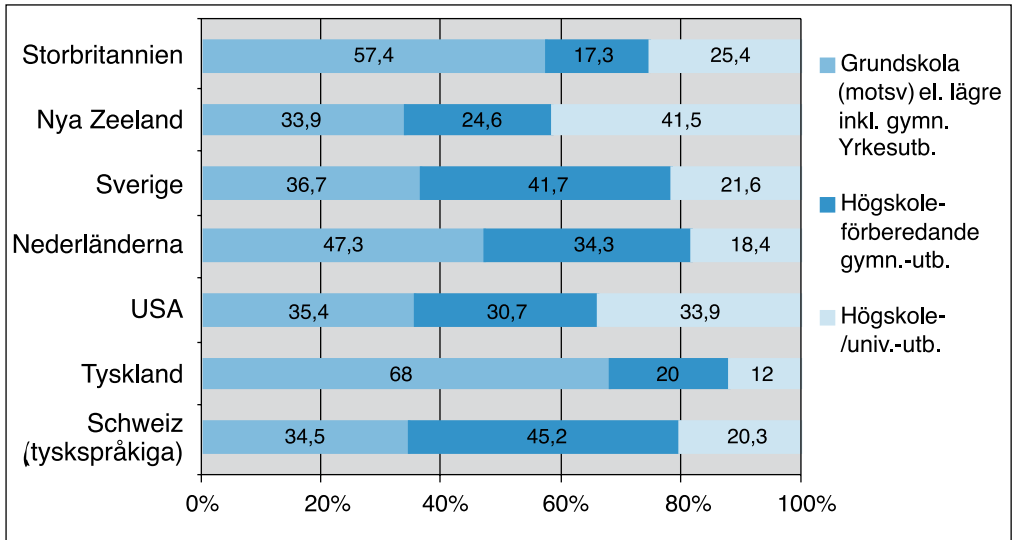

Figur 4. Andel (procent) som läser bra (på nivå 3 eller högre i de tre skalorna) bland invandrare med olika ålder vid invandringen

skalan. Gruppen som kom till Sverige i 13–18-årsåldern uppvisar låg förmåga i alla tre skalorna jämfört med de som kom i lägre ålder. En vidare analys av denna grupp visar också att de i mindre utsträckning än andra fullföljt teoretiskt inriktad gymnasieutbildning.

För samtliga ålderskategorier presterar invandrarna väsentligt sämre än de som är födda i Sverige. I den yngsta gruppen, 16–20 år når var femte invandrare endast upp till den lägsta literacynivån ("löpande-text"-läsning), jämfört med drygt en procent i motsvarande åldersgrupp födda i Sverige. I samtliga åldersgrupper är andelen bland invandrarna som inte klarar "nivå 3"-uppgifter över 50 procent. Denna andel ökar med ålder. Detta är fallet även bland infödda svenskar, även om ökningen startar från en väsentligt lägre nivå.

Bland invandrarna har fyra av tio en högsta utbildningsnivå motsvarande grundskola eller lägre jämfört tre av tio i befolkningen i stort. Samtidigt har en lika stor andel av hela invandragruppen högskoleutbildning som befolkningen i stort. I jämförelse med övriga deltagande länder har Sverige en större andel lågutbildade invandrare (grundskolenivå eller lägre) än USA, Schweiz och Nya Zeeland, men en väsentligt mindre andel lågutbildade än till exempel Nederländerna, Storbritannien och Tyskland (figur 5). Ser vi till andelen invandrare med högskoleutbildning ligger Sverige mitt i fältet bland IALS-länderna.

Figur 5. Utbildningsnivå bland invandrare i ett antal IALS-länder (procent av samtliga med identifierbar utbildning)

Bland invandrarna som kommit till Sverige i vuxen ålder (efter 18 år) har inte fullt var femte höjt sin formella utbildningskompetens efter invandringen till Sverige. Drygt hälften av dem som höjt sin kompetens har skaffat sig en lång universitetsutbildning (minst tre år), medan endast fyra procent stannat på grundskolenivå. I invandrargruppen som ej skaffat sig någon högre formell utbildning än den de hade vid ankomsten till Sverige har å andra sidan var fjärde endast grundskolekompetens eller lägre (tabell 1).

Tabell 1. Högsta utbildningsnivå i grupperna som höjt respektive ej höjt sin utbildningsnivå efter ankomsten till Sverige (avser dem som invandrat efter 18 års ålder; procent)

	Höjt utbildningsnivå i Sverige till:	Ej höjt utbildningsnivå i Sverige
Grundskola el. lägre	4	24
Gymnasial yrkesutb.	13	10
Teoretisk gymnasieutb.	15	28
Högskola/universitetsutb.	66	35
Annan utbildning	2	3
Totalt	100	100

Fördelningen på literacynivåer skiljer sig markant mellan de två grupperna (tabell 2). Bland dem som kompletterat sin högsta utbildning i Sverige ligger inte fullt hälften på nivå 3 eller högre, medan endast var femte i gruppen som ej höjt sin utbildningsnivå klarar nivå 3 eller högre ("löpande text"-skalan). I gruppen som ej kompletterat sin utbildning i Sverige stannar hälften på nivå 1. Det rör sig här inte om nyanlända som inte hunnit fullfölja någon utbildning i Sverige. Sju av tio i gruppen har varit i Sverige mer än fem år.

Tabell 2. Fördelning på literacynivåer ("löpande text") bland invandrare som skaffat sig högre kompetens i Sverige och sådana som inte gjort det (avser dem som invandrat efter 18 års ålder, procent)

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
Kompletterat högsta utb. i Sverige	20	36	35	9
Ej kompletterat högsta utb. i Sverige	52	28	18	2

Totalt utgör de som har minst gymnasieutbildning 63 procent av de deltagande invandrarna. I åldersgruppen 21–25 år har 70 procent minst gymnasieutbildning, medan motsvarande andel i gruppen över 55 år endast är hälften så stor. Det finns stora skillnader i utbildningsnivå mellan olika invandringsgenerationer. Bland dem som kommit till Sverige nyligen finns en påtaglig polarisering med en mycket stor andel högskoleutbildade, samtidigt som en större andel än i någon tidigare invandringsgeneration har motsvarande folkskoleutbildning eller lägre. Bland dem som varit bosatta i Sverige tre år eller mindre har inte fullt fyra av tio högskoleutbildning, och ytterligare tre av tio har teoretiskt gymnasium som högsta utbildning.

Andelen invandrare som deltagit i någon utbildning under senaste året är väsentligt lägre än motsvarande andel bland dem som är födda i Sverige (38 jämfört med 52 procent). Ser vi enbart till arbetsgivarfinansierad utbildning blir skillnaden än större (39 procent av samtliga födda i Sverige jämfört med 23 procent av invandrarna). Detta avspeglar i viss mån den lägre förvärvsfrekvensen bland invandrare. I 1998 års undersökning finns uppgifter om vem som anordnat utbildningen invandrarna deltagit i. Kommunen (komvux, gymnasieskolan) står för 26 procent av utbildningen, privata utbild-

ningsföretag för 17 procent, medan kategorin ”Annan anordnare” står för 42 procent. ”Högskolan” och ”Bildningsförbund” står för mindre än tio procent vardera, medan ”Folkhögskola” och ”AMU-centrum” endast angivits av ett fåtal. Det finns stora skillnader i deltagarnas sysselsättningssituation mellan ovanstående kategorier. Bland de komvuxstuderande har majoriteten (60 procent) angivit att de studerar heltid, alternativt är arbetslösa, medan de övriga har angivit att de förvärvsarbetar. De som deltagit i utbildning som anordnats av ett bildningsförbund är med något undantag förvärvsarbetande eller pensionärer. I kategorin som deltagit i utbildning anordnad av ”privat utbildningsföretag” är fem av sex förvärvsarbetande, medan de återstående är arbetslösa. I kategorin ”Annan anordnare” är fördelningen densamma. Ser vi till finansieringen av utbildningen har 14 procent angivit att de fått utbildningsbidrag genom arbetsförmedlingen, medan 59 procent angivit att deras arbetsgivare givit stöd till utbildningen. I anordnarkategorierna ”Privat utbildningsföretag” och ”Annan anordnare” står arbetsgivaren som finansieringskälla för 75 respektive 79 procent. En helt dominerande andel inom dessa kategorier utgör sannolikt utbildning som arbetsgivaren också anordnat.

I frågan som rör nuvarande sysselsättningssituation finns svarsalternativet ”deltar i utbildning inom Kunskapslyftet”. Endast drygt två procent av samtliga invandrare över 20 år i 1998 års material har markerat detta alternativ, eller angivit att de studerar på heltid med utbildningsbidrag från arbetsförmedlingen. Detta skulle innebära att mellan 5 000 och 15 000 invandrare i landet återfinns inom Kunskapslyftet.

Utbildningsdeltagande är systematiskt relaterat till läsförmåga (tabell 3). På nivå 4/5 är utbildningsdeltagandet lika stort bland invandrare som bland svenskfödda. På nivå 3 är sannolikheten att ha deltagit i utbildning 10 procent större bland dem som är födda i Sverige, och på nivå 1 och 2 är den 20 procent större.

Sex av tio invandrare med annat modersmål än svenska i undersökningen har deltagit i undervisning i svenska för invandrare. I gruppen som kommit till Sverige de senaste fem åren har fyra av fem deltagit, jämfört med fyra av tio bland dem som kom för 20 till 30 år sedan. Det vanligaste skälet som anges till att inte ha deltagit är ”Behärskar svenska tillräckligt bra ändå”. Inte fullt trettio procent har deltagit upp till tre månader. Lika många har deltagit mellan tre månader

och ett halvt år respektive mellan ett halvt och ett år. En liten grupp (8 procent) har deltagit mellan ett år och 80 veckor.

Tabell 3. Utbildningsdeltagande senaste året bland invandrare på olika läsförmågenivåer ("löpande text"-läsning)

	Deltagit	Ej deltagit	Ej svar	Totalt
Nivå 1	24	76	0	100
Nivå 2	35	64	1	100
Nivå 3	46	53	1	100
Nivå 4/5	59	41	0	100
Totalt	37	63	–	100

Hälften av invandrargruppen ansåg att kursen i svenska för invandrare lärt dem både tala och läsa svenska bra, medan ungefär var fjärde menade att de lärt sig tala och läsa svenska någorlunda. Deltagarna var mest nöjda med kursen när det gäller att lära sig tala svenska, och minst nöjda när det gäller att lära sig skriva.

Tabell 4. Invandrarnas omdömen om svenska för invandrare (procent)

	Utmärkt/Bra	Någorlunda	Dåligt/Inte alls
Hur väl lärde Du Dig			
Tala svenska	50	28	22
Läsa svenska	52	21	27
Skriva svenska	41	26	33
Hur väl lärde Du Dig om			
Samhället och			
Arbetsmarknaden	42	28	30

Ju längre man deltagit desto mer nöjd är man. I gruppen som deltagit mer än ett år anser endast åtta procent att de fortfarande läser svenska dåligt eller inte alls jämfört med 43 procent av dem som deltagit tre månader eller mindre (tabell 5).

Tabell 5. Sfi-deltagarnas bedömning av sin förmåga att läsa svenska efter olika kurslängd (procent)

	-12 veckor	13-26 veckor	27-52 veckor	53-80 veckor
Läser utmärkt/bra	38	50	60	70
Läser någorlunda	19	26	21	22
Läser dåligt/inte alls	43	24	19	8
Summa	100	100	100	100

Efter genomförd kurs i svenska för invandrare har dock fortfarande över 40 procent en läsförmåga motsvarande nivå 1 ("löpande-text"-skalan). De klarar endast att läsa en mycket begränsad del av den skriftliga information de får. Ungefär var tredje klarar enkla vardagstexter (motsvarande nivå 2 i "löpande-text"-skalan), medan övriga (23 procent) klarar att läsa de allra flesta texter de möter.

Mellan de två undersökningsåren 1995 och 1998 har situationen på den svenska arbetsmarknaden förändrats. Andelen arbetslösa av arbetskraften har sjunkit från 7,8 till 6,6 procent. Sysselsättningsintensiteten (andelen sysselsatta av totalbefolkningen 16-64 år) har samtidigt ökat något (från 70,7 till 71,5 procent). Resultaten av IALS-undersökningarna 1995 och 1998 visar en annan bild för invandrarna, såväl vad gäller nivåer som tendenser. På frågan "Vilken är din nuvarande situation på arbetsmarknaden" skiljer sig svaren åt mellan de två åren. Andelen förvärvsarbetande har gått ned, medan andelen studerande har ökat. Andelen arbetslösa av samtliga ligger på samma nivå 1995 som 1998. Räknar man arbetslösa i relation till arbetskraften är denna andel högre 1998 än 1995 (27 jämfört med 23 procent). I 1998 års material har tre av fyra arbetslösa inte haft något förvärvsarbete under de senaste tolv månaderna. I 1995 års material var motsvarande andel sex av tio. Man kan också notera att andelen förtidspensionärer och långtidssjukskrivna utgör nära hälften av kategorin "övrigt" bland invandrarna vid båda tillfällena.

Invandrargruppens arbetslöshetsproblem har alltså ökat under den studerade perioden, medan arbetslösheten i totalbefolkningen minskat. Samtidigt är utgångsläget 1995 att den relativa arbetslösheten (andelen arbetslösa i relation till samtliga i arbetskraften) är ungefär tre gånger så hög bland invandrarna som i den svenskfödda befolkningen.

Tabell 6. Aktuell sysselsättning bland invandrare 1995 resp. 1998 (procent)

	Urval 95	Urval 98	Totalt
Förvärvsarbetar	56	47	51
Arbetslös	17	17	17
Studera (ej arbetsmarknadsutbildning)	9	21	16
Övrigt	18	15	16

Läs- och skrivförmåga på svenska är systematiskt relaterad till arbetsmarknadssituationen för invandrare. Andelen förvärvsarbetande stiger med ökande förmåga samtidigt som andelen arbetslösa minskar. Bland invandrare med mycket god läs- och skrivförmåga på svenska förvärvsarbetar sju av tio jämfört med en av tre i gruppen med den sämsta förmågan. En av tio i gruppen med bäst förmåga är arbetslös jämfört med en av fyra i gruppen med sämst förmåga. Även bland invandrarna som läser på nivå 4/5 är dock arbetsmarknadssituationen väsentligt sämre än för gruppen födda i Sverige.

I IALS- materialet finns en stor skillnad i arbetsmarknadssituationen för dem som har ett modersmål som språkligt ligger nära svenskan och övriga (tabell 7). De som invandrat från något av de övriga nordiska länderna har den gynnsammaste situationen. Man kan dock konstatera att även invandrare med svenska som modersmål har väsentligt högre arbetslöshet än totalbefolkningen. Här kan åldersstruktur, vistelsetid i Sverige, utbildningsbakgrund etc. samvariera med kulturell och språklig bakgrund när det gäller att förklara arbetsmarknadssituationen. Man bör därför gå vidare med ytterligare statistiska analyser som innefattar flera förklarande variabler samtidigt.

Tabell 7. Arbetsmarknadssituation för invandrare med olika modersmål (procent)

	Svenska	Finska	Övriga germ./ romanska språk	Slaviska språk samt ungerska	Semitiska språk	Ej speci- ficerade språk
Förvärvs- arbetande	64	63	69	39	37	38
Arbetslösa	9	13	11	23	25	16
Stud.	16	9	6	21	22	23
Övriga	11	15	14	17	16	23
Totalt	100	100	100	100	100	100

Det finns direkta effekter såväl av utbildningsnivå som literacy på arbetsmarknadssituationen för invandrarna. Hög literacynivå kompenserar för låg utbildningsnivå. Givet högsta utbildning ”grundskola/yrkesskola” ökar andelen sysselsatta från 24 procent för dem som befinner sig på literacynivå 1 till 86 procent för dem som befinner sig på nivå 4 eller 5 (”beräknings”-skalan).

Över hälften av invandrarna läser på sitt modersmål minst en gång per vecka. Drygt en tredjedel skriver också på sitt modersmål minst en gång per vecka. Andelen som aktivt använder sitt modersmål i skrift avtar med vistelsetiden i Sverige. Även i gruppen som vistats i Sverige mer än tjugo år läser dock nära varannan invandrare på sitt modersmål minst en gång i veckan. Drygt en tredjedel av samma grupp skriver också på sitt modersmål minst en gång per vecka. En klar majoritet av invandrarna anser att de behärskar sitt modersmål väl i tal och skrift. Nära nio av tio (89 procent) anser att de *talat* sitt modersmål bra eller mycket bra. Ungefär fyra av fem (81 procent) anser att de *läser* bra eller mycket bra på sitt modersmål. Drygt tre av fyra (76 procent) anser också att de *skriver* bra eller mycket bra på sitt modersmål. De som kommit till Sverige de senaste fem åren skattar sin förmåga högst i alla tre avseenden. Över 90 procent av dem anser att de talar, läser och skriver bra eller mycket bra. Man kan samtidigt notera att mer än tre av fyra i gruppen som varit i Sverige mer än 20 år anser att de läser och skriver bra eller mycket bra på sitt modersmål.

Drygt tio procent av invandrarna anser att de läser och skriver dåligt eller inte alls på sitt modersmål. Nära hälften av denna grupp stannar på läsförmågenivå 1 (”löpande text”-skalan) i det svenska läsförmågetestet. Uppräknat till befolkningstal rör det sig om mellan 25 000–30 000 invandrare som menar att de har mycket dålig läs- och skrivförmåga på sitt modersmål och samtidigt läser och skriver dåligt på svenska. Med stor sannolikhet är detta en underskattning av den verkliga andelen med stora läs- och skrivproblem såväl på sitt modersmål som på svenska.

Invandrarna utnyttjar biblioteket mer än infödda svenskar. En väsentligt större andel invandrare med dålig läs- och skrivförmåga på svenska anlitar biblioteket (tabell 8). I viss utsträckning rör det sig sannolikt om att biblioteket ger dem möjlighet att läsa tidningar och tidskrifter på modersmålet.

Tabell 8. Andel (procent) invandrare och infödda svenskar på olika läsförmågenivåer ("löpande text"-skalan) som besöker biblioteket minst en gång per månad

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5	Totalt
Invandrare	38	43	52	43	44
Födda i Sverige	13	23	31	43	32

Invandrarna, även i gruppen med den sämsta förmågan att läsa och skriva på svenska, läser böcker i större utsträckning än infödda svenskar (tabell 9).

Tabell 9. Andel (procent) invandrare och infödda svenskar på olika läsförmågenivåer ("löpande text"-skalan) som läser böcker var vecka

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5	Totalt
Invandrare	41	53	71	74	57
Födda i Sverige	30	40	50	62	51

Invandrarna skriver också brev väsentligt oftare än gruppen födda i Sverige. Varannan invandrare skriver brev minst en gång per månad jämfört med var tredje i gruppen födda i Sverige. Invandrarnas kontakt med anhöriga i hemlandet kan vara en viktig anledning till skillnaden. Man kan också konstatera att brevskrivande är betydligt mindre vanligt förekommande i Sverige än i de övriga länder som deltagit i IALS.

En påtaglig skillnad mellan invandrare och infödda svenskar när det gäller läsaktiviteter är dagstidningsläsning (tabell 10). Medan andelen dagliga läsare är ungefär lika hög på samtliga förmågenivåer bland de svenskfödda är skillnaden avsevärd mellan invandrare med sämre och bättre läsförmåga.

Tabell 10. Andel (procent) invandrare och infödda svenskar i olika läsförmågekategorier ("löpande text"-skalan) som läser tidning dagligen

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5	Totalt
Invandrare	63	78	80	95	75
Födda i Sverige	89	92	90	92	91

Att delta i föreningsaktiviteter är kopplat till läs- och skrivförmåga bland såväl invandrare som infödda svenskar (tabell 11). Föreningsengagemang ligger dock på en lägre nivå för invandrare på samtliga läsförmågenivåer. På grund av att en större andel invandrare återfinns på de lägre nivåerna blir den sammanvägda skillnaden i föreningsengagemang än starkare accentuerad mellan invandrare och infödda svenskar.

Tabell 11. Andel (procent) invandrare och infödda svenskar på olika läsförmågenivåer ("löpande text"-skalan) som deltar i föreningsaktiviteter minst en gång per månad

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4	Totalt
Invandrare	26	34	43	49	35
Födda i Sverige	35	39	46	57	48

Sammanfattande slutsatser

Drygt 30 procent av invandrarna klarar endast att lösa uppgifter på nivå 1 i "löpande text"-skalan. Nära var tredje invandrare är därmed utestängd från det mesta av den skriftliga information som samhället förväntar sig att man skall kunna ta del av som medborgare, förälder och arbetstagare. Detta avspeglar sig i sämre delaktighet i en rad aktiviteter i det svenska samhället.

Invandrarna deltar i mindre utsträckning i utbildning, och har en lägre förvärvsfrekvens än befolkningen i stort. Båda dessa faktorer har betydelse för att utveckla läs- och skrivförmågan. Det är särskilt anmärkningsvärt att endast var femte invandrare har deltagit i kompetensgivande vuxenutbildning i Sverige. Av de ca 40 000 långtidsarbetslösa invandrarna i 1998 års material har endast var fjärde deltagit i Kunskapslyftet.

Deltagande i vuxenutbildning i allmänhet ligger väsentligt lägre bland invandrare än i befolkningen i stort. Bristande förmåga att läsa och skriva svenska är tydligt relaterat till vuxenutbildningsdeltagande. I gruppen invandrare med mycket god läs- och skrivförmåga ligger vuxenutbildningsdeltagandet på samma nivå som bland svenskfödda med motsvarande läs- och skrivförmåga.

De som invandrat till Sverige före tonåren läser och skriver i nivå med befolkningen i stort. Andelen med en förmåga som matchar vardagskraven är påtagligt mycket lägre bland dem som invandrat under tonårstiden. Högstadiet och gymnasiet har inte lyckats hjälpa de nyanlända att utveckla läs- och skrivförmågan i tillräcklig utsträckning. I åldersgruppen 16–20 år hamnar var femte invandrare på den lägsta förmågenivån jämfört med drygt en procent av motsvarande åldersgrupp födda i Sverige.

Bland dem som deltagit i en kurs i svenska för invandrare stannar fyra av tio på läsförmågenivå 1. Samtidigt ger fyra av fem bland dem som deltagit i sfi positiva omdömen om utbildningen. Två av tre sfi-deltagare som endast klarar de enklaste testuppgifterna är ändå nöjda med sin förmåga. Många invandrare ”lägger ribban för lågt”.

Invandrargruppen är betydligt mer heterogen i utbildningshänseende än de som är födda i Sverige. Fyra av tio har ingen utbildning utöver grundskola (en stor del väsentligt mindre utbildning än grundskola), medan drygt var fjärde har högskoleutbildning. Endast var femte invandrare som kommer till Sverige i vuxen ålder utnyttjar möjligheterna att vidareutbilda sig. I den stora gruppen som ej vidareutbildat sig är läsförmågeproblemen stora.

Invandrarnas utbildningsnivå har större betydelse för deras läsförmågenivå än utbildningsnivå har för gruppen födda i Sverige. Effekten av att höja utbildningsnivån för invandrarna ett steg (t.ex. från ”grundskola” till ”teoretiskt gymnasium”) är lika stor som effekten av 20 års vistelse i Sverige utan höjning av utbildningsnivån.

Invandrarkvinnorna har bättre läs- och skrivförmåga på svenska än männen. Faktorer som kan bidra till att invandrarkvinnorna läser och skriver bättre än männen är högre utbildningsdeltagande, större läs- och skrivkrav i arbetet, fler kontakter med infödda svenskar på fritiden, familjebildning med svenskfödda, större engagemang i barnens skolarbete etc. Samtidigt har de invandrarkvinnor som faktiskt läser och skriver svenska dåligt väsentligt sämre chanser på arbetsmarknaden än männen. Bristande läs- och skrivförmåga på svenska är mer segregering för kvinnorna än för männen.

Läs- och skrivförmåga är tydligt kopplat till invandrarnas chanser på arbetsmarknaden. Det finns dock ändå en betydande skillnad i arbetslöshet mellan invandrare och infödda svenskar oavsett invandrarnas läs- och skrivförmåga på svenska.

En klar majoritet av invandrarna anser att de behärskar sitt modersmål väl i tal och skrift. Mellan 25 000 och 30 000 invandrare (5–6 procent av samtliga invandrare) menar ändå att de har mycket dålig läs- och skrivförmåga på sitt modersmål samtidigt som de läser och skriver mycket dåligt på svenska.

De resultat som redovisas här kan i ett språkpedagogiskt perspektiv te sig som en orättvis betraktelse. Sett i ett samhällsperspektiv är de snarare en betraktelse över orättvisor.

Litteraturhänvisningar

Fram till och med år 2000 har resultat av IALS-undersökningar redovisats från 22 länder med sammanlagt över 70.000 deltagare. Ett stort antal rapporter har publicerats. Nedan följer ett urval av nationella och internationella publikationer:

- Gabrielsen, E (2000) *Slik Leser voksne i Norge*. Stavanger: Senter for leseforskning.
- Linnakylä, P, Malin, A, Blomqvist, I & S. Sulkunen (2000) *Lukutaito Työssä ja Arjessa*. Jyväskylä: Koulutuksen Tutkimuslaitos, Jyväskylän Yliopisto.
- Myrberg, M (2000) *The Foundation for Lifelong Learning*. Skolverkets rapport nr 188. Stockholm:Liber distribution.
- OECD (1995) *Literacy, Economy and Society*. Paris och Ottawa: OECD och Statistics Canada.
- OECD (1997) *Literacy Skills for the Knowledge Society*. Paris och Ottawa: OECD and Statistics Canada.
- OECD (2000) *Literacy in the Information Age*. Paris och Ottawa: OECD and Statistics Canada.
- Pilegaard Jensen, T & A. Holm (2000) *Danskernes læse-regnefaerdigheder – i et internationalt lys*. København: AKF Forlaget.